

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЗОКРЕМА ЙОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

А.С. МОХНЕНКО – к.е.н., Херсонський ДАУ

Херсонська область належить до розвинених агропромислових регіонів. В регіоні виробляється 1,8% валової доданої вартості, зосереджено 2,1% основних фондів України, 0,8% – продукції промисловості, збут сільського господарства – 3,4%. Виробництво товарів народного споживання складає 1,7%.

Земельні ресурси області – це один з найважливіших видів природних ресурсів. Земля є базисом розвитку продуктивних сил та розселення, виступає головним засобом виробництва і предметом праці в сільському та лісовому господарствах.

Загальна площа земель області, які перебувають у використанні становить 1332,3 тис. га – це 4,5 відсотки від України, у тому числі сільськогосподарських угідь – 1258,2 тис. га (94,4% від загальної площі земель області), з них ріллі – 1187,3 тис. га. (відповідно 89,1%).

Землі області перебувають у державній, колективній та приватній власності. У державній (постійне користування) – 195,4 тис. га – це 14,7% від усіх земель, що використовуються, у тому числі сільськогосподарських угідь – 138,5 тис. га, з них ріллі – 113,7 тис. га. У колективній формі власності (згідно з державними актами) перебуває 89,4% – це 6,7% від земель, які перебувають у використанні, у тому числі сільськогосподарських угідь – 79,3 тис. га, з них ріллі – 68,6 тис. га.

У приватній власності знаходиться 1322,4 тис. га (46,5% до загальної площі земель), у тому числі сільськогосподарських угідь – 1309,9 тис. га (60,6% до сільгоспугідь), з них ріллі – 1258,8 тис. га (71,0% до загальної площі ріллі).

Для області характерна відносно висока забезпеченість сільгоспугіддями у розрахунку на одного мешканця: у 1990 р. – 1,67 га (по Україні 0,85 га), у 1995 р. -1,56 (відповідно 0,82) і у 2000 р. – 1,63 га (0,85). Площа ріллі в розрахунку на одного мешканця також відносно вища: 1990 р. – 1,41 га (по Україні – 0,65), у 1995 р. відповідно – 1,40 (0,65), у 2000 р. – 1,46 (0,66). Характерним для області є те, що за період 1995-2000 рр. площа ріллі у всіх власників землі та землекористувачів збільшилась на 5,1 тис. га, а у товаровиробників, навпаки, зменшилась на 119 тис. га і у товаровиробників та громадян, відповідно на 107 тис. га., що відповідає тенденції в цілому по Україні.

Значна частина земель знаходиться під багаторічними

насадженнями, що дуже важливо для Херсонської області. Площа багаторічних насаджень (на 0,1.01.2001 р.) у всіх власників землі та землекористувачів становила 27,9 тис. га, у товаровиробників – 17,7 тис. і товаровиробників і громадян – 25,6 тис. га, хоча, на жаль, вони з року в рік зменшуються. Так, за 1995-2000 рр. зменшення склало відповідно 10,4 тис. га, 12,9 тис. і 12,2 тис. га.

Значна частина земель Херсонської області знаходиться під природними кормовими угіддями. У всіх власників землі та землекористувачів знаходиться 168,0 тис. га, у товаровиробників – 79,1 тис. і у товаровиробників і громадян – 87,8 тис. га. Слід відмітити, що за період 1995-2000 рр. площі під кормовими угіддями зменшились у товаровиробників на 60,9 тис. га, у товаровиробників і громадян – на 58,9 тис. га, за виключенням площ таких земель у всіх власників землі та землекористувачів, де кормові угіддя, навпаки, збільшились на 2,4 тис. га.

Землі області характеризує високий рівень освоєності. Так, із загальної площі земель (суші) області 2412,9 тис. га (станом на 01.01.2000 р.) сільгоспугіддя становили 1968,4 тис. га – це 81,6% (для порівняння в Україні – 72,2). Хоча слід відмітити позитивну тенденцію – показник стабілізувався: у 1990 р. він становив 81,8 відсотків, у 1999 р. – 81,6.

Природна родючість земель висока. Сільськогосподарські угіддя Херсонської області оцінюються у 68 балів (по Україні – 62), ріллі – 73 (відповідно – 63), за виключенням площ багаторічних насаджень, які оцінюються в 41 бал (по Україні -63) і земель під сінокосами – 17 балів (відповідно – 41 по Україні).

Суттєві зміни в земельному фонді, які виявились в структурних зрушеннях в результаті земельної реформи, вимагають здійснення заходів по охороні земель області, зокрема, створення захисних лісових насаджень. Обсяг робіт по проекту землеустрою в області повинен здійснюватись на площі 382 га. Фактично ж виконано у 2000 р. на площі 140 га.

У Херсонській області небезпечною є водна і вітрова ерозія ґрунтів, що призводить до великих економічних втрат, а також екологічних збитків.

Водозабезпеченість в області залежить в основному від природних умов, а також від часового і територіального перерозподілу стоків води. Тому важливою проблемою залишається необхідність створення умов для забезпечення здатності самовідновлення і самоочистки водних систем. Для сільської місцевості проблемою стали ґрунтові води (основне джерело постачання води для сільських жителів), які не завжди відповідають вимогам питної води, особливо внаслідок вмісту в них біогенних сполук (нітратів, фосфору та інших). Тому існує велика потреба в активізації інвестиційної діяльності у водогосподарську сферу, що

зумовило б зниження вододефіциту в регіоні та брудоемності продукції.

Херсонська область володіє достатнім виробничим потенціалом, про що свідчить аналіз територіальної структури основних фондів по усіх формах власності за 2000 рік. Основні фонди області за всіма видами економічної діяльності по відношенню до України становлять 2,1%.

Фонди сільського господарства, мисливства та лісового господарства, включаючи худобу, відповідно 4,5 (у тому числі сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, включаючи худобу – 4,6); рибного господарства – 4,4; промисловості – 1,6 (у тому числі обробної – 1,8); виробництва електроенергії, газу та води – 2,5; будівництва – 2,0; оптової і роздрібною торгівлі – 4,0; готелів та ресторанів – 2,0; транспорту і зв'язку – 1,4; органів фінансової діяльності – 0,9; державного управління – 4,5; освіти – 2,0; охорони здоров'я та соціальної допомоги – 2,7; органів, які виконують колективні, громадські та особисті послуги -2,7%.

Галузева структура їх наступна: фонди сільського господарства, мисливства та лісового господарства (включаючи худобу) становлять 25,5% від усіх фондів області; рибного господарства – 0,5; промисловості – 26,7, у тому числі добувної -0,1 і обробної 17,5; виробництва електроенергії, газу та води-9,1; будівництва – 1,8; оптової торгівлі – 4,6; готелів та ресторанів – 0,6; транспорту, включаючи зв'язок – 8,9; органів фінансової діяльності – 0,3; державного управління – 8,8; освіти – 5,3; охорони здоров'я – 3,3; колективних, громадських та особистих послуг – 2,3%.

Якісна характеристика основних фондів на підприємствах усіх форм власності свідчить, що вони в основному морально застарілі, а ступінь їх зносу складає біля 45 відсотків, що суттєво стримує розвиток економіки і негативно впливає на соціальну сферу.

На протязі тривалого часу структура економіки області помітно відрізнялась від середньої по Україні за наступними параметрами: меншою часткою галузей, які виробляють товари у загальному обсязі ВДВ області, помітно меншим внеском у цю сферу виробництва промисловості і значним перевищенням середньодержавного рівня сільськогосподарського виробництва.

Однак, за останні роки така відмінність значно послабилась. Питома вага галузей, які виробляють товари у ВДВ області збільшилась за 1996-2000 рр. з 43,3 до 54,5%. Причиною цього стало зростання фізичного обсягу ВДВ промисловості у 1996 р. на 6,3%, а у 2000 р. – на 14,1%, а також більш вагоме скорочення ВДВ галузей з надання послуг.

За структурою економічного виробництва область залишається аграрно-індустріальною. У 2000 р. частка промисловості у ВДВ становила 24,4, а сільського господарства – 25,6%.

Господарство Херсонської області – це розвинений аграрно-індустріальний комплекс, в складі якого багатогалузеве інтенсивне сільське господарство, потужна харчова промисловість, машинобудування, нафтопереробка, легка промисловість будівельна індустрія, основні види транспорту.

Агропромисловий комплекс відіграє провідну роль в господарстві Херсонської області, і складається з сировинної переробки та обслуговуючої ланки. Основою АПК є сільське господарство. Воно спеціалізується на молочно-м'ясному тваринництві та рослинництві зерново-олійного напрямку у поєднанні з баштанництвом, виноградарством, садівництвом.

В області сформувалися такі спеціалізовані агропромислові комплекси: зернопромисловий, виноградарсько-виноробний, плодоовочеконсервний, олійно-жировий, м'ясомолочний та птахопромисловий.

Сільське господарство є основною сферою агропромислового комплексу. Головна зернова культура – озима пшениця. Вирощують також кукурудзу, ячмінь, зернобобові, рис, просо. Основна технічна культура – соняшник. Серед овочевих найбільше значення мають помідори, перець солодкий, баклажани, кабачки. Баштанні (кавуни, дині) поширені у причорноморських районах. Провідні кормові культури: кукурудза на силос і зелений корм, люцерна, кормові коренеплоди, тощо. Однією з високорозвинених галузей є виноградарство. Значні площі займають садові насадження. Переважають кісточкові культури: абрикоси, персики, черешня, сливи. Вирощують також айву, яблуні, груші.

Серед галузей тваринництва провідне місце посідає скотарство м'ясо-молочного напрямку, свинарство, тонкорунне вівчарство та птахівництво. Рибальством займаються на Чорному і Азовському морях та Дніпрі і Інгульці.

Питома вага регіону у валовій продукції сільського господарства України у 2000 р. становила 3,44% (у 1990 р. – 3,37; у 1995 р. – 3,43). Область посідає серед інших областей 16-те місце; на одного працюючого – 18-те місце. Питома вага рослинництва у загальному обсязі сільськогосподарської продукції області складає 64,7%. Характерним є те, що вона постійно зростає: у 1990 р. становила 47,8 і у 1995 р. -58,6%.

Питома вага продукції тваринництва, навпаки, зменшується. У 2000 р. вона зменшилась до 37,9% у порівнянні з 1990 р. – 52,3 і 1995 – 47,3%.

На протязі 10 років спостерігається спад продукції сільського господарства. Якщо у 1990 р. її було вироблено у господарствах усіх категорій на суму 1680 млн. грн., у 1995 – 929 млн. грн., то у 2000 р. – всього 887 млн. грн., тобто відбувся спад на 47,2%.

За період 1990-2000 рр. в області відбулось абсолютне

скорочення валової продукції галузі за усіма категоріями господарств. У 2000 р. її рівень становив 51,8% від рівня 1990 р. і 92,4% від рівня 1995 р.

Відповідно зменшується продукція сільського господарства на душу населення з 1340 грн. (у 1990 р.) до 704 грн. (у 2000 р.), тобто в 1,9, а також на одного працюючого – відповідно з 7840,1 грн. до 7075,8 грн. – зменшилась на 9,8%.

Кризові явища в економіці позначились на усіх показниках рослинництва і тваринництва. Виробництво зерна складало у 2000 р. всього 41,8 відсотків до рівня 1990 р., м'яса – 33,3; молока і яєць відповідно 40,1 та 48,3%. Відбувся ріст тільки виробництва картоплі і соняшника, що не є позитивним явищем, так як технічні культури порівняно набагато швидше виснажують землю.

Такий стан сільського господарства призвів до збиткових результатів у діяльності сільськогосподарських підприємств. У 2000 р. збитковими в області було 246 сільськогосподарських підприємств.

Головною причиною зниження показників ефективності підприємств сільського господарства є відсутність упорядкованого господарського механізму, а також непомірно висока вартість послуг. Великий вплив має зменшення промислового виробництва, яке обслуговує сільське господарство, а отже й зменшення пропозиції промислових засобів виробництва і предметів праці.

Важливою галуззю агропромислового комплексу регіону є харчова промисловість, її місце у загальнодержавному поділі праці постійно зростає. У територіальному поділі праці вона займає 1,8 відсоток. У галузевій структурі її роль і значення суттєво зростають. В 1990 р. харчова промисловість області займала 20% у всій промисловій продукції, а у 2000 р. її питома вага виросла до 39,32%.

Аналіз сучасного стану економіки області свідчить про диспропорції в її розвитку і наявність низки проблем, а саме: дефіцит мінерально-сировинних, зокрема паливних, ресурсів, а також водних і лісових ресурсів; критичний рівень розвитку виробничого потенціалу; незбалансованість робочих місць; недостатній розвиток інвестиційного комплексу та інноваційної діяльності; нераціональна галузева і територіальна структура економіки та її провідних комплексів; невирішеність соціальних проблем; екологічні проблеми.

У найближчій перспективі Херсонська область не змінить основного напрямку спеціалізації в загальнодержавному поділі праці, і буде виділятися: у промисловості: виробництвом виробів з пластмаси, електротехнічною промисловістю, акумуляторною та елементною промисловістю, сільськогосподарським машинобудуванням, суднобудівною промисловістю, ремонтом суден, ремонтом тракторів і сільськогосподарських машин, скляною і фарфоро-фаянсовою промисловістю, легкою промисловістю,

харчовою промисловістю (виробництво плодоовочевих консервів, риба), борошномельно-круп'яною і комбікормовою промисловістю; у сільському господарстві: овочівництвом, зерновим господарством, виробництвом соняшнику на насіння.

Передбачаються такі основні напрями розвитку господарського комплексу: підвищення рівня використання ресурсного потенціалу, удосконалення галузевої і територіальної структури господарського комплексу в напрямі надання пріоритетності розвитку соціальній сфері і галузям спеціалізації матеріального виробництва, підвищення рівня інтеграції в агропромисловому комплексі, оздоровлення навколишнього середовища.

В комплексі машинобудування і металообробки пріоритетний розвиток отримають суднобудування і судноремонт, сільськогосподарське машинобудування. В агропромисловому комплексі випереджаючими темпами будуть розвиватись такі спеціалізовані комплекси, як плодоовочеконсервний, зернопромисловий виноградарсько-виноробний, олійно-жировий, м'ясо-молочний та птахопромисловий. Особливий розвиток отримає риба промисловість в напрямі підвищення рівня використання і відтворення наявних рибних ресурсів. Буде запроваджена система заходів по комплексному захисту споруд зрошувальних систем від корозії.

Література:

1. Маршалова А.С., Новоселов А.С. Основы теории регионального воспроизводства. – М.: Экономика, 1998. – 192 с.
2. Мохненко, А.С. Становлення малого бізнесу регіону та підтримка його розвитку (на прикладі Херсонської області): дис. ... кандидата. екон. наук: 08.10.01 / Мохненко Андрій Сергійович. – Київ, Ради по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України 2002. – 176 с.
3. Продуктивні сили економічних районів України / За ред. Б.М. Данилишин. – К.: Нічлава, 2000. – 517 с.
4. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / За ред. С.І. Дорогунцова. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.